—La gentussa que avui ens governa ha fet un disbarat com una casa no ajudant a la República espanyola, i aquest ~~[illegible]~~ disbarat França el pot pagar molt car. No us estranyeu del que vaig a dir-vos: si haguessim tingut rei, tal vegada el rei hauria ajudat a ~~[illegible]~~ la República espanyola: per a evitar que caigués en mans de l'Alemanya hitleriana o de la Rússia soviètica, que no sé pas què és pitjor.

Féren el viatge en tres etapes i, després d'un bon dinar, monsieur Gontaut es deixà a Dijon, ~~[illegible]~~ dient-los:

—Com ~~[illegible]~~ heu de passar forçosament per ~~així~~ aquí, finida la visita al gran home veniu a ~~[illegible]~~ l'hotel a veure si encara hi só i retornarem junts a Toulouse. Així el viatge em serà més plaent.

De Dijon anaren a Avallon en tren i d'Avallon a Vézelay en autocar.

Vézelay era una vila pintoresca i petita — ~~[illegible]~~ no ~~tindria~~ devia tenir més enllà de dos mil habitants — amb una església molt gran i molt bella. Romain Rolland hi vivia per motius de salut i perquè li plaïa més la solitud que el brogit.

~~[illegible] Romain Rolland~~ ~~es feia [illegible]~~

En trucar a la porta l'obrí una dona vestida de fosc. Ja no jove, esprimatxada, amb la faç pàl-lida i ~~[illegible]~~ ossosa, els cabells negres que començaven a grisejar tirats enrera i units en monyo darrera ~~i digué~~ l'occípit. Li digué:

—Jo sóc l'esposa de Romain Rolland. A ell no el podreu veure. Està molt delicat i rep tan poques visites com pot.

I Et senties trasbalsat per una gran emoció: l'emoció de pensar que t'anaves a veure l'escriptor que admiraves. Car, íntimament, sempre, des de molt jove, has ~~sabut admirar~~ tingut aquest gran bé de saber admirar.

Restares aclaparat. Murmurares:

- Vinc de molt lluny: de Toulouse, i he vingut expressament per veure'l.
- Es tracta d'una cosa molt important?
- Per mi, sí: veure'l.

Madame Rolland et mirava un xic estranyada i seguia l'interrogatori:

- Sou amic seu!
- Sí, senyora, però ell no em coneix. Digueu-li que hi ha Lluís Capdevila, l'espanyol. Tal vegada recordarà el meu nom.

Madame Rolland veia un prec tan profon en el teu mirar i en la teva paraula, que es decidia:

- Espereu un moment.

I passava una porta, que tancava rera seu, deixant-te sol al rebedor.

Al cap d'una estona passava una noia — després sabries que era la filla de Romain Rolland — que et saludava amb una silenciosa inclinació.

Al cap d'una altra estona reapareixia la muller de l'escriptor:

- Entreu.

Era una gran cambra que la làmpada d'una taula plena de llibres i papers deixava en la penombra. Hi havia, al fons de la cambra, una finestra bastant gran que deixava entrar la llum d'un fanal del carrer. Hi havia, al llarg de les parets, altes prestatgeries plenes de llibres. Hi havia, malgrat que ja no feia d del Front d'Aragó.

fred, una estufa encesa. I en mig de la cambra, dempeus al costat de la taula, hi havia Romain Rolland. Alt, — estava tan flac que semblava ~~més~~ (del que era) alt — amb el rostre molt pàl·lid i d'expressió severa, el front molt ample, el vani escàs de cabells, que ja començaven a blanquejar, els ulls de mirada tan clara com l'aigua marinera sota la claror del primer raig de sol. Pocs homes he vist de rostre tan noble, tan enèrgic i alhora tan adolorit.

Sentia idèntica emoció de quan, quan encara era gairebé un adolescent, parlava per primera vegada amb Galdós. No et dol pas confessar l'emoció d'aquells dies llunyans a Barcelona i la d'aquell dia a Vézelay; no t'avergonyeix haver-te emocionat. Trobes que saber-se emocionar quan cal i no sense més ni més és tan bo com saber admirar.

No gosaves parlar per por que la veu et traís.

Fou Romain Rolland qui trencava el silenci; qui et

— Que jove sou!

I tu, que et senties tan vell després de l'ensulsiada, ~~tornaves~~ ple d'agraïment.

Romain Rolland et deia — ho has contat en un article publicat a París l'any 45 — que tenies dret a demanar-li tot el que necessitessis: diners, llibres, recomanacions, i ell tenia el deure de donar-t'ho.

Després et pregava que li parlessis de la República i els homes de la República, de la guerra i els homes de

Duia una mena de capa molt llarga — o era una manta? — damunt les espatlles.

Et mirava amb curiositat. T'estrenyia les mans silenciosament, respectant el teu silenci.

Et parlava el primer — amb paraula lenta i veu greu i una mica trista que et recordava la d'Ignasi Iglesias — per a desfer la situació que tan violenta era per ell com per tu.

la guerra.

I tu li deies el bo i el dolent — el dolent, però, aminorant-lo — d'aquests homes. ~~[illegible]-lo era difícil, però amb [illegible] justificar-lo era impossible.~~

Romain Rolland t'escoltava amb molta atenció. Després comentava:

— Jo crec, com vós, que debien ser bona gent. Massa lligats, però, a l'esperit de classe; massa burgesos. Tenien un gran poble que els seguí des dels primers moments, oblidaren el poble, que havia estat la base més ferma de la República, i es dedicaren inútilment a una empresa impossible: guanyar-se les simpaties d'una bèstia imbècil i rancuniosa. A França passà el mateix amb els homes de 1789 i caigueren, fatalment, els de 1793. Les revolucions les comença sempre la burgesia amb mitges mesures que no plauen a ningú i les acaba el poble, o la xusma, que és pitjor, amb violències filles del desori que molt possiblement haurien pogut evitar-se. I cal no oblidar que les violències i el desori, com la politiqueria de partit i estreta i esquifida, tots serveixen per a donar pas a l'entronització d'un Bonaparte. A vosaltres us ha passat el mateix, però el vostre Bonaparte és molt inferior al nostre, que guanyava les guerres amb soldats francesos. El vostre l'ha guanyat amb soldats italians i alemanys, amb tanks i canons i avions italians i alemanys. I aprofitant-se del vostre desori i la vostra indisciplina dels primers mesos de la guerra; I l'heroisme dels vostres soldats el destruïen l'indisciplina i el desori dels fronts i la reraguarda. aquí a França la gran majoria dels historiadors s'han dedicat amb més o menys bona fe a desacreditar el Terror i a desacreditar Robespierre. Però el Terror fou necessari per acabar la bretolia i les conspiracions de l'interior, car la cinquena columna no és un invent d'ara. Sense el Terror es soldats de l'any II, mal armats i mal municionats com es vostres, no haurien pogut vèncer es exèrcits més puixants d'aquella Europa. Quan es crapulosos termidorians, crapulosos perquè eren es que més aviat i millor, decidiren per fi anihilar Robespierre, que sabé governar sense concessions i morí pobre, es terroristes Fouché, Barras, Tallien, Collot d'Herbois l'acusaren de terrorista. I pocs són es historiadors que han volgut acceptar el fet evident de que, morts Robespierre i es seus amics, el Terror seguí a l'ordre del dia... Es governants de la República espanyola, amb un xic d'energia, haurien pogut evitar molts fets que es vostres adversaris d'arreu del món han aprofitat per a cobrir-vos de llot. I és que, en tots es ordres, les coses mai no poden fer-se a mitges. La re-

[illegible] volució que lògicament havia d'haver fet la vostra República, la feren es vostres enemics amb la revolta brutal (quan es convenceren de la feblesa dels [illegible] de la República. Fou un canvi de papers catastròfic. Un canvi de papers que França, si us hagués ajudat, hauria pogut evitar. ¡Com us deuen menysprear! Com deuen odiar França!

L'interrompí:

d f de l'infamia de la No Intervenció.

II saberen jugar el joc brut de la baixa política

— No. Això, no, car per nosaltres França sou vós i els homes com vós, que llastimosament no son gaires.

Després d'un moment de silenci, i veient que ~~el~~ aquell tema li era massa dolorós, Romain Rolland em preguntava què havia fet, què havia escrit:

— Molts articles, teatre massa comercial i algun llibre que no em sembla dolent del tot.

— I com es que no m'heu enviat els vostres llibres?

— Perquè els he escrit en català i suposo que no el llegiu.

No, no el llegia, però, (havia estat a Barcelona, feia molts anys.) ~~feia molts~~ que era una ciutat molt bella, i havia vist estrenar una obra catalana el diàleg de la qual no havia entès, és clar, i tot en recordava el títol: *La santa espina*.

Allò em donava motiu per a parlar-li del nostre Àngel Guimerà i de la literatura catalana — Maragall, Narcís Oller, "Víctor Català", Raimon Casellas, Josep Carner, molts i molts d'altres — tan estimable i, malauradament, tan poc coneguda fora de Catalunya.

— M'han dit que sou a Toulouse. Què hi feu?

— Estic, amb altres companys, acollit a un refugi universitari.

— I treballeu força?

— Gens. El record de la guerra és massa viu i no puc treballar.

— I El treball és un consol i una força. El millor consol, la força més bella i més noble contra les dures adver-

C. Romain Rolland — i la seva veu era més trista que mai — seguia dient:

— La "No intervenció fou un crim que França pagarà un dia o altre. — I veient-te tan abatut, tan acoquinat, reaccionava per a fer-te reaccionar: — La millor i més viril actitud que vosaltres, vençuts, podeu adoptar es la de no considerar-vos vençuts, car sols ho són els que accepten la derrota.

I no es deixen abatre. No es deixen desmoralitzar per la caiguda. Treballen!

res.

Doncs, tímidament, gairebé poruguament:

— Voldria fer un Beethoven, però...

— Però què?

— Se n'han fet de tants bons: el vostre, com exemple... El d'Emil Ludwig no em plau gens. Ni el de Vincent d'Indy...

— Ni l'un ni l'altre podien comprendre la gran ànima de Beethoven. Si l'estimeu, feu-lo! L'heu de fer! Beethoven serà el vostre millor company en aquestes hores negres que viviu.

No recordo res més del que aquell dia a Vézelay ens digué Romain Rolland, l'home més noble que he conegut. (Anys després, ell ja mort, formàrem part de l'"Association des amis de Romain Rolland" amb Jean Cassou, Paul Claudel (1), Jean Richard Bloch, Charles Vildrac, Claude Aveline, Louis Aragon, Georges Duhamel, Jean Guéhenno, Francis Jourdain, Georges Friedmann, Henri Mondor, Léon Moussinac, tots amics seus. És a dir: tots, no. Paul Claudel, no.)

L'endemà retornàrem a Dijon i dos dies després, amb monsieur Fontant, a Toulouse.

Al refugi la senyora Baldó ens preguntava:

---

(1) Aquest, que ja havia escrit l'*Ode aux martyrs de Barcelone* i l'*Ode au maréchal Pétain*, m'hauria plagut més que no hi fos.

– On eres tots aquests dies, que no et vèiem?

– Molt lluny de Toulouse: a Vézelay.

I la senyora Batlló comentava:

– Vostè rai que es pot permetre el luxe de viatjar!

A Maseres, que també s'havia estranyat de la teva absència li digueres que havies anat a Vézelay perquè volies veure a Romain Rolland.

– I l'heu vist!

I tu com si la pregunta et semblés la cosa més insòlita d'aquest món, feies:

– Home, es clar!

– Ja el coneixíeu?

– Sí, però no l'havia vist mai. ~~[illegible]~~

Maseres et mirava, molt estranyat, i et deia que ell havia traduït el Jean Christophe per a les "Edicions Proa" (1)

Anares a la rue du Conservatoire per a veure Enric i explicar-li la teva absència. Enric, que havia esdevingut l'home de confiança de Bernard, et deia que Petit i el seu fill t'esperaven perquè et volien convidar a menjar una escudella catalana amb tots els ets i uts, es a dir: com la feien a Catalunya abans de la guerra. Serien, a més d'ells, Enric i tu.

~~[illegible]~~ – I on s'ha de celebrar aquesta festassa? ~~[illegible]~~ Aquí al refugi? – deies rient

– No: ~~allí~~ aquí hi menjaríem un altre dia, al pis de Ber-

---

(1) Què es deu haver fet la traducció d'Alfons Maseres?

1 Lucia, que sempre l'[illegible] ha estimat més del que mereixes, estava tot cofoi de que Romain Rolland, que era "un dels escriptors més bons del món", l'hagués rebut.

---

2 Fou Llaseres qui, per a fer-los enrabiar, contà als companys del refugi que s'havia passat dos o tres dies amb el Romain Rolland autor de Jean Christophe i [illegible] Premi Nobel.

nard. ~~[illegible]~~ Per l'escudella anirien a una taverna de la rue des Potiers, prop del menjador dels intel·lectuals. Tu ~~[illegible]~~ ets qui ~~[illegible]~~ ~~de~~ ~~[illegible]~~ fixaràs el dia.

— ~~[illegible]~~ A mi m'és igual. Quan vosaltres vulgueu.

~~[illegible]~~ La fortessa fou dos dies després, en una tavernota que ~~[illegible]~~, durant els anys negres i vergonyosos de l'ocupació, freqüentaríem i no pas per menjar-hi escudella. Era una tavernota més baixa que el nivell del carrer i per a entrar-hi calia descendir dos o tres graons de pedra. Una tavernota pobra i fosca, de sostre aixafat, que representaria un paper molt important quan la lluita clandestina armaria els refugiats — que així es venjaven de la infàmia dels camps de concentració — contra la morralla dels que s'havien passat l'honra de França per la creu de les calces.

Amb la dona i els fills, ~~[illegible]~~ la regentava un refugiat de molta empenta: Joan ~~[illegible]~~ Clot, alt, gros, cridaire, que, ~~[illegible]~~ quan convingué, sabé jugar-se la vida (tal com cal jugar-se-la: sense pretensions ~~[illegible]~~ d'heroi.

Com encara no hi havia restriccions — ~~[illegible]~~ les restriccions vindrien quan els ~~[illegible]~~ Pétain, Laval, Bailly i *tutti quanti*, per odi a la República, malvendrien França a Hitler i ells hi viurien rellogats — l'escudella fou cuinada amb molta ciència. Olla barrejada, escudella de pagès. Tan suculenta i abundosa que esdevingué plat únic malgrat que Joan Clot, que sabia fer bé les coses, en tenia dos més de preparats.

I ja la coneixies, car algunes vegades, immediatament després d'haber dinat amb els intel·lectuals, hi anaves a beure, talment com un francès racé, una chopine de vi.

~~O~~ [Era una tabernota per a passar-hi les tardes de pluja, quan l'aigua i el fred fan més bruts i més foscos i esquifits els carrers de Toulouse, veient regalimar els fils d'aigua als vidres de portes i finestres, engorronit pel fred i la penombra, sense pensar en res i pensant en tot el que entristeix o empobreix la nostra vida de cada dia, fumant i bebent. I esperant un demà de carrers plens de sol. I veient-los en la fosca de la tarda plujosa.

I (Car França es una República habitada per un poble de republicans més o menys republicans i governat per uns francesos que gairebé sempre son més republicans de jure que de facto)

L'home Petit, baix, [illegible], optimista, et deia:

— Si haguéssim sortit diputat pel nostre districte us hauríem organitzat un banquet més important i amb més gent. Avui som pocs i pobres, però ja vindrà el dia que retornarem a casa nostra i serà el nostre diputat i ho celebrarem com si fos una festa major.

— No, amic Petit, jo estic content amb aquest dinar català que ha tingut la virtut de reunir quatre catalans a casa d'un català. Quan retornem a Catalunya valdrà més deixar-nos de banquets, que ja en férem prou i massa en temps d'aquella segona República tan bona minyona. No seré el vostre diputat, però seré quelcom de millor per vosaltres i més tranquil per mi: el vostre amic, com ja ho só ara.

Era cert: aquell dia s'iniciava una amistat que s'afermaria al domicili de Petit a la rue des Trois Piliers del barri de Saint Cyprien i que es finiria amb la mort de Petit.

3 4
I

Un matí decidires anar a veure monsieur Gerard, el regidor. Li demanaries paper — volies començar el Beethoven, que no començaries fins molt temps més tard, quan ja no vivies a Toulouse — i així veuries també a Auban. A Auban, però, no el veieres. Ignoraves que aquella visita al Gerard que t'havia presentat Faurie obriria un nou camí a la teva vida, que encara tenia camins. Un

I mentre els republicans feien banquets, els no republicans es dedicaven a conspirar contra la República, i els governants, que amb ~~[illegible]~~ un xic més d'energia i menys banquets i menys oratòria de banquet, les haurien pogut evitar no les evitaven. Tothom sabia el què preparaven els Franco, Mola, Goded, Sanjurjo, ~~[illegible]~~, etc; ho sabien els soldats de les casernes i els de les bases d'aviació. Qui no ho volia saber eren els governants. Els hi havien denunciat, detalladament i amb proves, Lluís de Tapia, Gomez Hidalgo, Nuñez de Prado, Batet, Arturo Menendez, Hidalgo de Cisneros. ~~Azaña, ja president de la República, que regia actuant de primer ministre, i Casares Quiroga, [illegible] [illegible] primer ministre [illegible] [illegible] a l'Azaña que regia actuant de primer ministre, no veien res, no sabien res. Manuel Azaña i Santiago Casares Quiroga, però sobretot Manuel Azaña, ha de ser entès els màxims culpables de [illegible] l'enfonsada de la República. Sense voler-ho, es clar. ¿Però què volien Manuel Azaña i Santiago Casares Quiroga? Què es pensaven veure?~~... Si el retorn a Catalunya es matitza,

---

Un camí molt accidentat, amb molts alts i baixos.

Amb Gerard hi havia un home alt, gros, amb ulleres, encara jove, que en oir el teu nom en boca de Gerard — Bon jour, monsieur Capdevila! — t'esguardà com si et conegués.

Parlares amb Gerard una estona i quan ja te'n anaves — amb el paper — l'home gros et digué, en català, i sense cap altra presentació:

— Si voleu veure el doctor Benavent, es a baix que m'espera.

— Si, home. Em plaurà veure'l.

— Doncs anem.

Us acomiadàreu de Gerard i, baixant l'escala, l'home gros et deia:

— Jo soc Josep [illegible] Vilagrassa (1), de Lleida i arquitecte. A vos us conec de nom i amb Benavent som molt amics.

Josep Benavent era a un restaurant de la plaça del Capitol, [illegible] acompanyat de dos senyors que no coneixies. En veure't feu molts elogis i et presentà els dos senyors, que resultaren diputats: Josep Banyeres i Francesc de P. Jené. Jené — que vivia a Ax-les-Thermes i es del poble, gràcies al de P., el prenien per un aristòcrata, per un aristòcrata rouge o sigui: que anava per mal camí — era advocat. Banyeres era ric. I ja això era prou per a que la República n'hagués fet un diputat? Jo crec que sí.

d – o Joan en lloc de Josep, tan se val –

—

~~[illegible]~~ (1) Em cal advertir que aquest no és el veritable nom del personatge. Com és lògic en unes memòries, ~~hi~~ ~~[illegible]~~ habia deixat el nom que ell ~~[illegible]~~ es digué i amb el qual figurava al Registre Civil. ~~[illegible]~~ Després n'hi he posat un altre. I amb la seva muller i la seva ~~d~~ sogra he fet el mateix. ~~[illegible]~~ Ni ell ni la seva muller foren correctes com calia. I ho hauré de dir. I em doldrà haver-ho de dir.

He pensat, doncs, que si no m'era permès disfressar els fets, podia permetre'm disfressar ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ els noms. Ho he fet perquè els fills no s'haguessin d'avergonyir dels pares.

a tu, aquell primer dia, Banyeres et féu una impressió francament desagradosa. Mirant-lo i sentint-lo parlar pensaves que moltes vegades ric vol dir rec. Tot depèn d'una vocal mal posada. Gros, alt, — també pensaves en la dita, tan gràfica, del nostre poble: com més alt, més animal — curt de coll, front estret, cabells i ulls negres, et recordava el Cuevas del caricaturista Cornet: un Cuevas més gruixut i bestial, menys graciós i menys espavilat que el de Cornet. ~~En~~ Benguerel baladrer, incivil i estúpid, indiscret, inoportú, i tot deia bajanades i grolleries. Era un riure de boc. Era el riure més animal que has conegut. El contemplaves esbalaït, gairebé esporuguit, sense poder explicar-te que aquella columna bestiaga pogués articular les paraules, caminar, i vestir com les persones.

Des d'aquell primer moment fins que el perderes de vista et fou supremament antipàtic. I vull dir que particularment no en tens res que dir i no et féu altre mal que el de la seva bestiesa, que l'era repulsiva.

Lené era altra cosa. Magre, morenet i un xic agitanat — físicament, cosa que no et semblava cap defecte; amb un caparronet petit, els ulls, de mirada lleial, molt negres i el cabell tan negre com els ulls, tenia un caminar gironatí, de ~~[illegible]~~ torero, i era un home discret, correcte i bona persona. Tots quatre ~~[illegible]~~ — Jené, Benavent, Banyeres i ~~Florenta~~ Vilaprés — vivien a Aix-les-Thermes, una mena de La Garriga traduïda al francès on t'hi havies deturat un any o dos abans de la proclamació de la República i on una nit, ~~[illegible]~~, en un cafè de la plaça des Breilh, mossèn Bach, que t'acompanyava, havia ballat la jota.

~~[illegible]~~ Preguntaves a Benavent si tenia noves de Morelis i Garcia, tan amics seus. No en tenia res, els havia perdut de vista. I afegia: ~~[illegible]~~

- Deuen ser al camp de concentració.

Ho deia amb tanta indiferència com si et digués que eren al cinema. Després et preguntava:

- I tu, què fas? Com te la campes?
- Ni bé ni malament, però més aviat bé que malament.
- El nostre govern t'ajuda?
- No, car no li he demanat res.
- Companys t'hauria d'ajudar.
- Perquè? Ell i els altres prou maldecaps deuen tenir. Estic disposat a no demanar res a ningú. Per ara no ho necessito i demanar no em fa cap gràcia.
- Així, doncs, tens diners? — feia Benavent, meravellat.
- Els necessaris per a vestir com una persona, comprar algun llibre, ~~[illegible]~~ comprar tabac, prendre cafè... Estic en un refugi per als intel·lectuals i, gràcies a Jean Cassou, rebo un subsidi dels escriptors francesos antifeixistes; el president Herriot

m'evità l'estada al camp de concentració; tinc bons a

– Així, doncs, estàs ben relacionat – deia ~~[illegible]~~ Vilagrasso.

– Tinc amics.

– No penses anar a Mèxic? – ~~[illegible]~~ preguntava Benavent. – A Mèxic, escrivint el castellà com l'escrius, t'hi podries guanyar bé la vida.

– No penso moure'm de França. Anar-me'n a Mèxic em semblaria que em tanca les portes del retorn a Catalunya.

– ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ Trobo que fas un disbarat.

– Potser sí, però n'he fet tants i tots m'han sortit bé!

– ~~Així~~ Aquí ~~[illegible]~~ la passaran pudent. Es francesos, que són una colla de carallots ~~[illegible]~~ i de cagats, no podran evitar la guerra i si entren es alemanys, que entraran, en pots estar segur, nosaltres pagarem es plats trencats. La qüestió és guillar. Guillar com més aviat millor.

~~[illegible]~~ Vilagrasso, que feia estona que no intervenia en la conversa, li deia de sobte:

– Sabeu el que hauríeu de fer! Venir a passar un parell o tres de dies a Ax, que és un poble molt bonic. Parlaríem de moltes coses, ~~[illegible]~~ faríem un dinar a la catalana.

L'invitació era feta amb tanta cordialitat, que l'acceptàrem. Vagament, però, i sense fixar la data.

I ~~[illegible]~~ després de pagar – cadascú pagava el seu – l'acomiadàrem dient que l'esperàvem. L'esperàrem endebades. Sí.

~~d~~ amics a Paris i ~~[illegible]~~ aquí a Toulouse...

~~X~~ tenies segur que aquell dia, després de l'estona passada amb Brangeres, la companyia d'Andrée et seria més bé que mai.

L'endemà, al menjador dels intel·lectuals, Enric et deia que et volia presentar uns taverners molt simpàtics de la rue du Conservatoire, que s'havia fet molt amic d'ells i et volien conèixer. Hi podríen anar a prendre cafè.

— No, ~~[illegible]~~ a ~~[illegible]~~ prendre cafè, no, ~~[illegible]~~ perquè m'esperen. (T'esperava Andrée, que seguia protegint-te de la policia.) Vindré a les cinc.

I a les cinc, quan Andrée ja era a la Radio, te'n anares a~~l~~ la rue du Conservatoire: per a ~~[illegible]~~ saludar aquells taverners amics del teu germà i perquè, encara que aquesta confessió sembli una heretgia a la gent de massa seny, la companyia dels taverners sempre t'ha plagut més que la de certs intel·lectuals. I en aquesta preferència ~~[illegible]~~ coincideixes, com qui no diu res, amb Montaigne.

Enric — i Bransuela — eren els que t'explicaven les activitats dels teus companys de refugi, que Fernand ~~[illegible]~~ i Bernard, indignadíssims, no s'explicaven: Josep Miracle els ensenyava a ballar la sardana; Ambrosi Carrión, que tocava bé el piano i tenia una cultura musical molt acceptable, els ensenyava a cantar per a poder crear un cor que la nit del Dissabte de Glòria aniria a cantar les caramelles a les amistats; Enric Lluelles, és clar, volia fer teatre i cercava *amateurs* entre els refugiats. Comptava amb dues actrius professionals: ~~[illegible]~~

la seva dona i l'amiga d'aquell actiu. altrament, Lluelles, actor professional — i bon actor — tenia la teoria, que en un actor era un xic absurda, de que tothom, sabater o intel·lectual, servia per a fer teatre. Començarien en català i el castellà i ja havien triar les obres per a debutar: *Terra Baixa* i *Don Juan Tenorio*. Calia donar fe de vida. Calia actuar. Calia demostrar que els intel·lectuals refugiats sabien reaccionar contra la malaurança i plantar cara al destí.

Calia un esbart dansaire, un esbart cantaire, un esbart dramàtic. Com més esbarts, millor!

La Branuela, que era del cantaire i l'explicava que la ens sortiria com les Caramelles "de debò": amb la cistella enflorada, barretina i altres de veure li aconsellava:

— No les fessin pas!

— I això? Perquè?

— Perquè els francesos, que són gent conservadora i poruga i els hi fem més por que [illegible] pel fet de considerar-nos a tots roges, si us veuen amb barretina vermella, torxes enceses i cridant pels carrers creuran que anem a calar foc a Toulouse, avisaran els gendarmes i anirem a raure tots al camp de concentració.

Lluelles, que una nit s'havia barallat ~~fent~~ l'actor Joan Cristòfol per qui havia de fer el *Don Juan*, que volien fer l'un i l'altre, es vingué a trobar per a

2 du Dispositif de Gloire

proposar-te que prenguessis part a la representació de *Terra Baixa*.

– Què hi he de fer? L'apuntador?

– No, home! L'actor. Podríem fer un "Sebastià" esplèndid.

– Tan esplèndid! – deies rient – un "Sebastià" amb monyó!

– Amb monyó, no.*

– Doncs sense, no; hi vindré i faré l'amor al Manelic en lloc de fer-lo a la Marta.

Lluelles insistia:

– Ho parlo seriosament: faries un "Sebastià" magnífic. Tenies la veu forta, el gest autoritari, la cara d'amo...

Veient que no bromejava, com havies cregut, decidires, per no empipar-te, tallar la conversa amb un estirabot:

– De mi el que m'agradaria fer és la "Nuri", però com aquest paper ja el deuen tenir repartit, valdrà més que faci el d'espectador.

Lluelles s'ofengué molt amb el teu refús, que li semblava inexplicable – i tan explicable! – i com patia de mania persecutòria deia que tothom li volia mal. Tu, en canvi, que tenies més motius, no precisament d'ofendre't, car no n'hi havia per tant, però sí d'empipar-te de la proposta estrafolària de Lluelles, no hi donares cap importància. Al contrari: et dolia que un amic teu s'exposés al comentari mofeta dels companys.

I et dolia el que indignava a Bernard: l'actitud i les activitats d'alguns dels teus companys, que atribuïes a la buidor que trobaven en la nova vida de l'exili. Ho havien perdut tot ~~[illegible]~~ i, no tenint res més que fer, per a ~~[illegible]~~ foragitar el tedi ~~[illegible]~~, l'espessa inèrcia del no tenir res que fer es dedicaven, sense haver-hi esment, a perdre el temps. Tal vegada feien bé car en aquella circumstància ~~[illegible]~~ d'incertesa el temps no comptava. A Barcelona s'havien aclimatat a una norma, a un estil de vida: l'oficina o el despatx, la redacció, ~~[illegible]~~ l'ateneu, la "penya" del cafè, la publicació d'algun llibre, l'estrena d'alguna comèdia. Tot allò s'havia acabat amb la guerra que ~~[illegible]~~ els llançava a l'exili i al qual els era difícil aclimatar-se.

L'obrer manual, ~~[illegible]~~ que no tenia les febleses ni la susceptibilitat de l'intel·lectual, s'aclimatava més fàcilment.

Aquella tarda, Lucie et presentava els taverners de la rue du Conservatoire, que per a fer més honor a l'establiment es deien Taverne i eren tres: el pare, la mare i Georgette, la filla, bonica i jove i que et semblà ~~[illegible]~~ molt amiga d'Enric. ~~[illegible]~~ El pare, ~~[illegible]~~ alt, més aviat gras, de rostre ~~[illegible]~~ vermell d'home propens a l'apoplexia, ~~[illegible]~~ de temperament calmós i ~~[illegible]~~ d'un tarannà plè de bonhomia, era el més normal dels tres. La mare i la filla eren un xic estranyes – la mare n'era adhuc físicament – un xic histèriques i feien drames ~~[illegible]~~ sovint i cridaven per un tres i no res. La mare, com si amb els crits no en tingués prou, plorava. El pare les deixava plorar i cridar com qui sent ploure.

Sospitaves que en Georgette Lucie havia trobat la seva rival. Lucie et deia que no era cert, que t'erraves de mig a mig. T'ho deia, però, amb massa ganes de convènce-te del teu error. I no et convencies. I ~~[illegible]~~ et plaïa

Cal dir, és clar, que no tots els intel·lectuals del refugi prenien part en aquells esbarjos. Entre els que se'n desentenien recordo a Alfons Maseras, que estava malalt, Jaume Passarell, que se'n fumia, Feliu Elias, que com tot humorista era un home seriós, Rovira i Virgili, el doctor Bellido, i Serra Hunter, que era filòsof, i el doctor Solanes, Sebastià Gasch i algun altre. I em sembla que també se'n desentenia Alfons Serra Baldó, fill de la senyora Baldó; molt intel·ligent, molt correcte, molt digne.

que era sord.

~~Alguns~~, però, crec que era fàcil – i pulcre – disculpar aquella falta d'esbarjo, tal vegada un xic baixa de sostre i un xic massa "societat recreativa". (Sempre que això sigui possible, és millor la funció de disculpar que la d'acusar.) Als meus companys de ~~[illegible]~~ refugi no els restava altra eixida que aquella si volien alliberar-se de la feixuga, de la dolorosa, de ~~l'~~ la desmoralitzadora ~~[illegible]~~ obsessió de l'exili. A França no hi ha ateneus ni hi ha societats recreatives. I, sobretot en el poble obrer, caldria més que s'hi propaguessin. Moltes de les societats recreatives de Catalunya, molts dels ateneus obrers tenien una petita biblioteca, un petit teatre. Els meus companys de refugi no tenien res.

~~[illegible]~~ (–Què s'ha fet d'aquell Capdevila de les grans indignacions i els grans dicteris? ~~[illegible]~~ Sembles tot un altre!

I l'home, per als que saben veure-hi bé, sempre sembla el que realment és. Altrament, hi ha una raó, avui, més poderosa. Avui, nit del 26 al 27 de gener, fa anys que a la casa pobra de Barcelona ~~[illegible]~~ moria la mare pobra. Avui és dia de disculpar-ho tot.) ~~I una manera tan inofensiva i disculpable com la de la dansa, els cants i [illegible] teatre, més que cap altra.~~)

que fos realitat la sospita i et sentis ple d'agraïment envers la Georgette, la minyadeta temporal que ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ la gent de poc senderi condemnaria en nom de la moral, però que tu consideraves una minyona bona i altruista si era cert que es dedicava a endolcir l'exili del teu germà.

Et sembla que fou aquella mateixa nit que Branzuela et parlà d'un senyor francès, Jules Palmade, que organitzava uns Jocs Florals a Saint Girons i volia que un petit grup d'escriptors catalans hi prenguessin part. Branzuela havia pensat que els escriptors fossin Materal, Navarro Costabella, Josep Maria Francès i tu. (1)

- Jo! - feres en el comble de l'estranyesa - A mi no em vinguis amb històries. De tots els que m'has anomenat sols n'hi ha un que sigui poeta. A mi els Jocs Florals no m'interessen. I menys ara i ~~allí~~ aquí. (2)
- Donaran un premi, que es repartiran.
- Els premis tampoc m'interessen.
- Monsieur Palmade és socialista i molt amic dels refugiats. Ara té dos exiliats a casa. Monsieur Palmade et vol conèixer. Li han parlat molt bé de tu.
- M'estranya.
- És que qui li ha parlat sóc jo.
- Així jo no m'estranyo i t'ho agraeixo, però malgrat això no estic per jocs.

L'endemà no pogueres evitar la presentació. Jules Palmade, que després fora bon amic teu, era, com havia dit Brand

---

(1) O tal vegada, en lloc de Francès, hi havia Carrera, i en aquest cas els poetes haurien estat dos? No ho recordes. Tant se val.

---

(1) Anys després es premiaren una comèdia inèdita als Jocs Florals de la Llengua Catalana a Toulouse, *La festa major de Gràcia*, i un llibre ja publicat, *Llibre d'exili*, als Jocs Florals de Paris.

tuela, molt simpàtic i feia cara de bon home, o sigui d'home feble. Físicament era alt i no sabia ser-ne. Sabia afligir-se fàcilment quan topava amb la beneiteria, l'arbitrarietat i l'injustícia, talment com si demanés perdó de no ser ell. En ell tot era tímid i apagat: el color del rostre, més aviat pàl·lid, el color dels ulls, blaus, el color dels cabells rossos, el somriure, la veu. No us coneixia, no havia llegit res vostre i ja us admirava. Era el primer admirador que trobaven a França. Deia, amb una bona fe enternidora, que éreu "les poètes de la Catalogne": a tu, no saps per què, et deia "cher maître". Si hagués estat un altre t'hauries pensat que es f... de tu. De Palmade no podies pensar-ho. (Això de "cher maître" t'ho diran després altra gent, — a Nimes, a Lió, a París, a Niça, etc... — per polidesa, "perquè" sortís"; i sempre et farà el mateix efecte llastimós. I sempre hauràs d'acceptar, per polidesa, el tractament)

Durant el dinar, car dinàrem amb ell per a posar-nos d'acord, monsieur Palmade tingué una pensada genial.

— Que també hi ha actors entre nosaltres! — preguntava.

Brantuela, abrandat per la llagosta, el "Chateauneuf" i el patriotisme deia:

— I és clar que n'hi ha. Hi ha de tot entre nosaltres!

Palmade, girant-se a tu, et proposava:

— Doncs així, cher maître, podríeu escriure una *pièce* i la revetlla dels Jocs la podrien *jogar* els vostres amics, i així arrodoníem el programa.

Brantuela s'entusiasmava:

— Magnífic, monsieur Palmade! Capdevila escriurà la *pièce* i s'hi lluirà. Hi té la mà trencada en això.

I quan anirà per França donant conferències

→

~~o~~ beneit, injust i arbitrari.

d'escriure peces. Les escrivia en un tancar i obrir d'ulls.

Decididament, Braunela, malgrat ser bona persona, era massa activa, massa emprenedora i amb la gent d'aquest tarannà sempre hi has perdut. Quan ~~[illegible]~~ es acomiadaren de monsieur Palmade, deia a Braunela:

— No tan sols m'has obligat a escriure una "cosa" per a aquests Jocs Florals que deuran ser una gatada sinó que a ~~[illegible]~~ més, m'has compromès a escriure una comèdia. Però no et facis il·lusions: no l'escriuré. Ni puc ni vull escriure-la. No estic per comèdies.

— ~~[illegible]~~ És monsieur Palmade qui te l'ha demanat. I ell, que et tracta amb tanta deferència, no es mereix aquest refús. Jo he dit el que he dit perquè així ~~[illegible]~~ [illegible] Lluelles i la seva dona, que tantes ganes tenen de fer teatre. I potser ~~[illegible]~~ podries posar un paper a la comèdia ~~per~~ a que pogués venir el teu germà.

Allò el desarmà. Tenia raó Braunela. L'endemà en parlà amb el matrimoni Lluelles. Acceptaren, es clar. Quí no volia acceptar era Enric: ell no en sabia de fer comèdia...

Tant se val!

Ell ho faria molt malament...

Tant se val!

Llavors acceptà: perquè Braunela li assegurà que el "paper" fora molt curt, però, sobretot, pobre Enriquet, pel goig d'assistir al *triomf* del seu germà.

I escrigueres un acte que debia ser la cosa més carrinclona d'aquest nom i del qual, com li passà a Cervantes amb aquell "lugar de la Mancha", no es vol recordar.

A Lluelles, a Bransuela, a Anita i a Lucie – que hi feia un "paper" de tan poc compromís que sols ~~[illegible]~~ tenia dos o tres "bocadillos"(1) – la comèdia es hi agradà molt. A tu no t'agradà gens. Ni t'agradaren es versos – ¿eren versos o aquesta cosa infecta que a començaments de segle hom anomenava prosa poètica? – que destinaves as Jocs Florals organitzats pes felibres de l'"Escolo deras Pirineus".

I un dissabte, a primera hora de la tarda, es "catalans": Marrec, Navarro Cortabella, Francis, tu; es tres ~~[illegible]~~ internats: Lluelles, la seua muller i el teu germà, ~~[illegible]~~ emprenien l'anada a Saint Girons, uns en tren i uns en autocar. Venia també Bransuela, es clar, que compareixia amb una corona de llorer, presa com ~~[illegible]~~ un pneumàtic, nuada amb una llaçada catalana.

Li preguntares, estranyat:

– On vas amb aquesta corona!

– És pes morts! – deia Bransuela, molt seriós.

– Per quins morts? – feies tu, més estranyat encara.

– Pes de la guerra del 14.

Anares a trencar a riure, però veies la cara

---

(1) No sé, allunyat tants anys del teatre i de Catalunya, el mot català. Si el coneixia d'improvís el sap li agraïré a

⊖ la col-laboració.

de Branuela: cara de bon noi, mirada esporuguida del bon noi que topa amb l'ironia, en lloc de riure, menteix:

– Crec que és una bona idea.

L'agraïment i la joia il·luminaven el rostre de Branuela. I m'alegrava d'haver mentit. Quan la veritat té accent de retret s'enlletgeix i és indecent i encís

Era la primavera, i la tarda de les terres franceses que anaven passant es daurava de sol. Havien deixat enrera els camps grisos i bruns de Toulouse; havien deixat enrera les planures de l'Alt Garona i entraven a les muntanyes de l'Ariège, on ignorava que s'hi obriria una nova vida, arriscada i fecunda, que duraria cinc anys. Aquells camps, aquells rius, aquelles muntanyes que veia en passar em donaven una impressió de pau, de serenor. La mare era lluny – si hagués sabut que no la veuria mai més! – Catalunya era perduda i era perduda la República. I no obstant, la llum clara d'aquella tarda de primavera em feia sentir com si una mà invisible i bona m'alliberés de la paraula negra i feixuga: *exili*, que és paraula que escanya i ofega. Aquella sensació d'allunyament – que havia sentit ja amb l'amistat d'Achille Auban i Camille Soula, amb la generosa companyia d'Andrée, amb el noble acolliment de Romain Rolland s'accentuaria amb la breu estada a Saint Girons i les paraules d'emocionada llança que escriví Mazaud, deix al qui riu. Riure's del brètol i el pedant, sí. Riu~~[illegible]~~re's de l'ingenu, del pobre home, no. ~~[illegible]~~ Malgrat la patada de la corona, Brausmela, que no era un intel-lectual però tenia prou bona voluntat per ~~a~~ ajudar a tothom, valia més que quatre presents intel-lectuals amb el cap buit d'idees i plè de fum de la vanitat més grotesca.

[illegible] estiuista de la vila pirenenca, i els Palmade dedicarien l'endemà, durant la tardejada, a Catalunya. I, sobretot, més que la paraula humana i la presència

Arribaren en vesprejar, quan als cims encara hi havia una llum resplendent i tersa. Els esperaven monsieur Palmade, la seva esposa, tan simpàtica com ell i que, com ell, es dedicava a l'ensenyament. Els acompanyaren a l'hotel, i us ensenyaren les cambres que us havien destinat. Tu dormiries en una de dos llits amb Enric. En una serviette o sigui: una gran cartera de mà, record dels bons temps de Barcelona, duies el pijama, els estris d'afaitar i un llibre. Quan t'estaves afaitant entrà [illegible], que venia a cercar el teu permís. Havien de sopar desseguida, se n'havien d'anar al teatre desseguida.

Tu et rentaves i t'afaitaves amb tota calma i, amb tota calma, baixaves al menjador, ja ple de gent, i t'asseies a la taula dels teus companys. En una taula propera hi havia cinc o sis francesos que es donaven molta importància. Grassos, vermells, més aviat vells que joves, i amb les reglamentàries cintetes al trau de l'americana, en sentir-vos parlar en català us miraven amb impertinència. Un d'ells parlava en veu baixa als seus [illegible] Brauneta, que veia el disbarat que anaves a fer, et pregava, molt atribulat:

— Deixa'l estar. No armis escàndol. Són escriptors francesos que aquesta nit han de prendre part a la festa.

d un hoteler molt agradós i sense gaires pretensions,

—

H humana, la sensació de pau, de serenor, d'estabilitat —aquella estabilitat que tan necessària ens era i × ens tolaven enllà! — te la donaven els arbres, la muntanya, el fem dels prats calents de sol que amb les primeres humitats de la nit embaumaven l'aire quiet, una finestra il·luminada en la fosca de la muntanya.

—

P — el que menys passava dels cinquanta —

—

C companys. Ho [illegible] tan baixa, però, ser oïres el seu rongar. Fou com una onada de foc × que et pugés al cap. Instintivament, agafares una ampolla i anares a aixecar-te, disposat a començar els Jocs Florals abans d'hora.

—

D Es presentaren els dos refugiats que havien acollit a casa seva, a Teix, que eren matrimoni. He oblidat el nom d'ella. El d'ell el recordes — Lluís Terés — perquè després el retrobaries al "maquis".

×
— de foc, es clar —

Preguntaves a Maseres:

— Què és veritat el que diu Brauvela? això, aquesta gentola són escriptors?

I Maseres, que tenia mal geni, ho deia en francès i en veu alta per a que el sentissin:

— Sí, ~~no~~ però no valen gran cosa. ~~[illegible]~~ són "escriptors de diumenge".(1)

~~[illegible]~~ Els pobres ~~[illegible]~~ francesos s'esguardaven, estabalits de la gosadia d'aquells estrangers que no respectaven la literatura francesa, però devien pensar que els *rouges* tot ho tiraven "per la tremenda" i valia més deixar-los córrer. Tu, en canvi, menys *sage*, pensaves que si haguessis tingut la sorna de Brauvela hi hauries pogut posar aquells rapsodes dintre, tapar-los amb les tovalles, lligar-los i llançar-los al riu.

~~[illegible]~~ El sopar, íntegrament, s'acabà en pau i gràcia de Déu, i no n'anàrem cap al teatre, que sols ~~[illegible]~~ les fora aquella nit car ~~[illegible]~~ les altres estaven destinades a cinema.

Però la nit era ~~[illegible]~~ tan dolça, tan plaent, que en passar per un cafè que tenia taules al carrer proposares a Maseres:

— No creieu que ens podríem asseure ~~[illegible]~~ aquí una estona? Fa una nit molt bona.

Brauvela protestava:

---

(1) Com *peintres du dimanche*, ~~[illegible]~~ forma pejorativa de designar l'afeccionat.

– No, home, no! Devem estar a punt de començar i començaren amb la teva obra.

– I no te la vull perdre. Deixa'ls començar, que ja arribarem a l'hora bona, que és la del final.

Brantuela i els altres se'n anaven. Masseres i tu restàreu ben bé mitja hora, bebent un cafè i un conyac no massa recomanables i mirant passar la gent. Masseres, que, malalt, era l'únic de nosaltres que pitava aleig, ~~[illegible]~~ trobava que començava a fer un xic massa de fresca. I perquè Masseres tenia fred i tu no volies que en tingués us n'anàreu al teatre. El pati de butaques era plè i pujàreu al galliner, on Terés us trobava lloc no massa fàcilment.

La comèdia feia estona que havia començat. Sembla que el primer quart d'hora tot havia anat bastant bé. El públic no comprenia un borall del què deien els personatges; ~~no~~ es veia entrar en escena, anar-se'n, tornar a entrar, però no sabien què es passava ni què volien. Veient, però, que seguien parla que parlaràs i que no es decidien a anar-se'n d'una manera definitiva, el públic començà a protestar, cada vegada més sorollosament. I quan veié que aquella dona i aquell home – ~~Anna~~ Paris i Lucia Lluelles – estaven decidits a arribar al final, la protesta fou desesperada. Els abnegats i estoics intèrprets arribaren, però, al final. I el públic aplaudí; no perquè la teva obra els hagués agradat, car no t'agradava ni a tu: perquè veien caure el teló.

Terés estava indignat de que el públic —"Són uns pagesos!" deia— hagués estat tan incorrecte amb un autor de categoria com tu. Era una indignació patriòtica.

Monsieur Palmade, també indignat —indignació de bona persona— et volia aconhortar:

—C'est dommage! Une pièce si belle, si émouvante, si poétique!

El teu germà, pobrissó, era el més indignat de tots. Indignació fraternal, tan cega com la patriòtica.

Tu, que no t'hi fiques tan a la valenta, deies:

—El públic tenia raó. ¿Què volies que fes si veia un home i una dona que no sabia qui eren i s'explicaven unes coses que a ells no els podien interessar perquè les explicaven en una llengua que no entenien? I ~~ara~~ aquí, en petit comitè, jo ho puc dir: m'alegro.

Després d'un breu intermedi, recomençà la festa. A l'escenari, assegut vora una taula llarga, cara al públic, hi havia els sis o set o vuit escriptors francesos que a l'hotel volies llançar al riu.

adoptaven una pose informal, tenien l'aspecte seriós dels francesos —i dels no francesos— quan van a fer una animalada. No sabies què anaven a fer, què anaven a dir. Tot plegat semblava un míting electoral o una reunió de propietaris agrícoles per a protestar contra els impostos. I fóra, com qui no diu res, una mena de *symposion*, segons digué amb inconsciència esbalaïdora un dels [illegible] que hi prendrien part.

(. que no les entenguessin. Tot això li ha sortit guanyant.

a la manera del de Plató.

Passada una breu pausa per a donar temps a que el públic pogués embadalir-se contemplant aquells Sòcrates de la espiritualitat francesa, un d'ells començà a parlar, apuntant la veu i amb molts somrisures i magarrufes; un altre li responia; intervenia un altre. I tots hi deien la seva que, per manca de personalitat, era el llur comú de tothom. ¿De què parlaven aquells senyors que l'Estat reunia a Saint Girons per a que passessin una de les nits més divertides de la seva vida? Aquells senyors, aquells pobres senyors que no tenien noció del ridícul, parlaven de l'*amour*! Tal com sona: de l'*amour*!

Cada vegada que un d'ells prenia la paraula llançava una mirada de complicitat al públic, com dient: ara veureu! ara escoltareu cosa bona, cosa fina! No en va som el poble més espiritual de la terra!

I, com els altres, tots deia bajanades, i mentideries d de full de calendari, de periòdiques per a porteres menopàusiques i *ronds de cuir* arnats i rancis(1). Aquella pobra gent tan encantada no tenia noció del ridícul. I el públic tampoc en devia tenir car en lloc de girar-los-hi les cadires pel cap els escoltava, somreia de la tal ètica de llurs estirabots — que en realitat no passava de salmorra — i els aplaudia.

Com un jovenet, el pas en fals i la paraula destacad i carallotades

---

(1) *Ronds de cuir*: vells oficinistes.

Els pobres diables que les amb crueltat tan immensa com llur carrincloneria es creien uns tada és fàcilment disculpable. En un ganàpia pretenciós, no. ~~[illegible]~~ El ~~[illegible]~~ que donaven aquells ganàpies a Saint Girons era un espectacle d'un grotesc delirant. Mateu estava indignat i remugava:

- Imbècils! Som una colla d'imbècils!

Tu reies com un boig, com mai no havies rigut. I el públic t'agraïa el riure, que creia un homenatge als ganàpies, i també començava a riure.

De tots els tots ~~[illegible]~~ retindràs el nom d'un: Paul Chack. I el retindràs perquè ~~[illegible]~~ sis anys després, quan la Alliberació, el fusellaren: per reaccionari, per haver col·laborat amb els hitlerians.

Quan ho sabràs, diràs a Jean Cassou, ~~[illegible]~~ organitzador de la Resistència a la regió de Toulouse:

- Han fet bé. Llàstima que, pel què feren a Saint Girons, no hagin també fusellat els seus companys.

- Què feren? - et preguntarà Cassou, esperant assabentar-se d'alguna nova vilesa sinistra dels que per odi a la Repúbli~~[illegible]~~ca ~~[illegible]~~ trairien França.

I tu diràs:

- Uns Jocs Florals.

Cassou et mirarà, estranyat. Després, tornarà a riure. I et dirà:

- Lluís: ets ben boig!

- Intensament.

- Intensament, sí - corroborarà Cassou.

~~[illegible]~~ Aquella nit, finida la gatada amorosa dels pobres diables, deixares la finestra de la cambra mig desclosa, et posares al llit i llegires una e-

Plovisquejava damunt les fulles noves dels arbres del jardí, dolça remor molt plaent d'escoltar quan ~~[illegible]~~ ens ~~[illegible]~~ ~~mulla~~ ens molleja.

tona. Recordes ~~que~~, tu que per altres coses tens tan poca memòria, que el llibre que te'n havies endut era un volum de poesies de Jules Laforgue. Lectura [illegible] molt recomanable quan ~~assistim~~ ~~va~~ assistim a una festa pètita.

Ah! tout le long du cœur
un vieil ennui m'effleure...
M'est avis qu'il est l'heure
de renaître moqueur. (1)

Jules Laforgue, poeta més modern, més nou – i sobretot més poeta – que molts versaires d'ara.

Per la finestra entreoberta entrava l'aire fresc de la nit, que feia olor de terra plujada i xeringuilles florides. A la matinada, quan començava a apuntar l'alba, s'oïa el dolç xiulet de les merles ~~[illegible]~~ i ~~la~~ una dolça veu d'aigües en llibertat.

Serien les una del matí – o tal vegada encara no les eren – que Bramsneta ~~[illegible]~~ trucava a la porta de la cambra.

– Capdecila! Capdecila! Lleva't que ja son les una.

Tu, des del llit, cridaves:

– Per això no em llevo: perquè encara son les una.

---

(1) ~~[illegible]~~ (Locutions des Pierrots), pàg. 239 de l'edició ~~en una edició~~ del "Mercure de France," que encara conserves i en la qual anotares: J.L. (J.L.) se fout de tout, mais quelle amertume il faut (se foutre de / pour) tout!

C. *Oeuvres Completes* de Jules Laforgue. *Tome I.* Poesies.

— Lleva't, que hem d'anar a rebre la reina. 196

— I per això em trenques el son? Que no ho saps que sóc republicà! No hi estic per reines, jo! Altrament, qui hi f...!

— És la dels Jocs Florals!

No hi hagué manera de seguir dormint. Bramuela, decididament, s'havia proposat amargar-te la vida. I eres tu qui amargava la d'ell.

~~[illegible] [illegible], [illegible]~~ Enric, que s'havia despertat amb aquell rebombori, et pregava:

— Sí, home, no siguis estrany. Has d'anar-hi.

Et rentares, t'afaitares, et vestires. I baixares al menjador on t'esperaven, amb el cafè, la llet, la mantega i els croissants, monsieur Patnade, madame Patnade, un monsieur Lizop molt encopit i majoral del Felibrige, un monsieur Kiel, vell, trist, molt alt, ~~d'[illegible]~~ poeta felibre dels més aferrissats i descendent d'un mariscal de l'Imperi i una rastellera de poetes i poetesses que també debien tenir la funesta mania de llevar-~~se~~ ~~massa~~ aviat. ~~No [illegible]~~

~~Reapareixia [illegible], [illegible]~~ — I aquells senyors francesos tan graciosos que ahir parlaven de l'amour? — preguntares.

Ja no hi eren. ~~[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] el primer tren.~~

— Quina llàstima! Els volia felicitar

Reapareixia Bramuela, carregat amb la corona i ple de presses.

— Anem!

— On ~~[illegible]~~ hem d'anar!

— A l'estació.

— És lluny? Ah, sí! ~~[illegible]~~ Em sembla que ja m'ho havies dit.

¿pel món, tan de bon matí, una reixa?

—

I el matrimoni Torés.

—

I ~~Cassy, com Brausela~~, ~~Amics~~, com Brausela, de matinejar, s'en habien anat amb el primer tren, qui sap si a fer els pegants a una altra "pantalonada" pràctica.

—

I amb aspecte ~~[illegible]~~ desagradosament sacristanesc, seriós com tots els ases.

—No ho sé. Vinga, home, que es fa tard i la comitiva ja està formada!

Sortírem al carrer, on hi havia una gran gentada: la de la comitiva i la de la gent del poble que tenia la gran sort de no dedicar-se a la poesia i feia de públic. La comitiva, que no estava formada, com havia dit el nostre *manager*, però que s'estava formant, hi figurava un sens fi d'homes i dones, vestits, i calçats, i cofats, d'una manera pintoresca i llampant a la moda dels camperols dels segles XVII i XVIII: una mena de barretines empeltades d'escarapel·les, grans boines bearneses, capells de feltre d'amples ales caigudes i amb una cinta negra que penjava damunt l'esquena, barretines més acolorides que les altres perquè eren del Rosselló, gec curt i calça curta, faixa vermella, mitja blanca, faldilles arromangades, gipons negres amb mànega curta, mocadors virolats i cofies de les més simples a les més complicades, espardenyes que semblaven vigatanes i no ho eren, sandàlies com les del Manelic, esclops de formes inversemblants.

Et feien l'efecte de coristes de sarsuela. Havien vingut de totes les contrades de França, eren els grups folklòrics de l'Arieja, de l'Alta Garona, del Tarn, del Bearn, de la Provença, del Jura, de la Bretanya, del Poitou, de la Turena, del Quercy, de la Vendée, de les Cevennes, de l'Alsàcia, de la Lorena. Duien banderes i penons i músiques de flaviol, tamborins, P i amb una borleta a la punta

—

d del País Basc

—

C. cal haver remarcat que en tots els ballets populars – els d'Espanya i els d'Itàlia, d'Alemanya, d'Hongria, de Rússia, de França, de Iugoslàvia, de Noruega, de Finlàndia, de Txecoslovàquia, etc – els dansaires van habillats a la moda camperola. Es veu que els nobles i els burgesos no ballaven. Els d'aquell dia a Saint Girons duien sacs de gemecs, salteris, aldufes, una mena de gralles, una mena de gaita nomenada vielle que té teclat i es toca amb maneta, com els pianos de manubri. Havien vingut ~~[illegible]~~ – alguns, de tan lluny, – ~~[illegible]~~ a ballar i a cantar perquè era la primavera, perquè eren joves i els que no n'eren ho semblaven, perquè els arbres florien i ~~[illegible]~~ hi havia un bon ~~[illegible]~~ sol que enamorava.

Els mirava des del Mirador de l'Hotel i trobava que aquell bellugadís devessall de coloraines feia bonic. Però no el feia gràcia formar part de la processó, tal vegada perquè, en el fons, aquella joia el feia mal ~~[illegible]~~, perquè el feia sentir més sol que mai.

No hi hagué ~~[illegible]~~ altre remei que, amb els tres companys, unir-se a la processó que es posà en marxa camí de l'estació i amb uns crits aguts que li recordaven l'aturuxo dels asturians quan van de romeria. Quan hi anaven, que ara – ~~[illegible]~~ un "ara" que era el de 1939 – no hi devien anar.

A banda i banda de la carretera hi havia una munió de gent que ho contemplava i ho aclamava. L'estació era lluny, com passa generalment en totes les viles de França. Vint minuts. Marxa feixuga.

Hi arribaren quan ja el tren es deturava a l'andana i d'un vagó de primera en baixava la reina, una noieta jove i bonica, habillada també a ~~[illegible]~~ l'antiga.

Després d'una pausa que li semblà massa breu, el seguici tornà a ordenar-se i amb la reina al cap reprengué el camí del poble. Pensava que en arribar-hi

A més dels típics instruments musicals dels grups, hi havia la fanfare de la vila, que tocava unes marxes militars esfereïdores amb un dalit esfereïda.

s'acabaria la passejada. Quines il·lusions, infeliç! La passejada només feia que començar. Calia que la gent del poble pogués gaudir l'espectacle extraordinari d'aquell seguici al qual, ~~[illegible]~~ ignorava a títol de què i amb quines intencions, s'havien unit set o vuit capellans joves. Les voreres eren més plenes de gent que la carretera i per a poder-hi transitar amb relativa facilitat ~~[illegible]~~ la processó, aprimant-se, s'allargava. d

~~[illegible]~~ La gent, en passar nosaltres, —nosaltres: els escriptors refugiats— deia, saludant-nos amb un somriure de simpatia i aplaudint-nos: Som els catalans!

I nosaltres agraíem emocionats aquelles paraules, bandejades de Barcelona per la victòria ~~[illegible]~~ dels de Torrelodones.

—Com ho saben que som els catalans? —preguntava'n un del grup.

Brancuela, mostrant la gran llaçada dels colors de la terra perduda, deia triomfalment:

—Per la corona!

En passar ~~[illegible]~~ per un passeig, dels rengles d'espectadors n'eixí un home que s'uní al nostre grup, dient, en francès:

—Som els catalans i vull venir amb nosaltres!

Era un home més aviat ben vestit, ni vell ni jove però més aviat vell, amb uns ulls blaus de mirada fulgurant ~~[illegible]~~ i exaltada, els cabells, que ja començaven a grisejar, d'un ros d'aram i un bigotí de gat [illegible].

Em agafava el braç i es presentava:

P prim i de molt merci,

I ~~[illegible]~~ Els de la processó cridaven més que mai i amb uns crits més estridents que mai. I, per acabar-ho d'adobar, cridava la fanfare tocant les marxes de "Sambre et Meuse" i "Le chant du départ", que es recordava l'"Himne dels Comissaris de l'Exèrcit de l'Ebre" i que alguns del públic corejaven amb molt entusiasme:

"La République nous appelle!..."

Segur que amb aquella tempesta de crits, ~~tots els~~ ~~ocells de [illegible]~~ aquell matí tots els ocells de Saint Girons fugiren espantats vers contrades més tranquil·les.

- Sóc Galy. Tothom em coneix a Saint Girons i a la rodalia. Galy, el republicà, i no pas republicà de *pacotille*, com els *salauds* que avui ens governen i deshonoren la França immortal dels Drets de l'Home.

Tot això ho deia cridant molt enfurismat. Els teus companys, un xic esporuguits, maldaven dissimuladament per desentendre's de la comprometedora companyia. Tu pensaves: ara, gràcies a aquest bon home, ens f... a tots a la presó.

I el bon home seguia cridant, cada vegada amb més entusiasme:

- Galy, que se'n va amb els catalans. Sou dels meus, vosaltres!

Tu feies, polidament:

- *Soyez le bienvenu, monsieur Galy.*

- *Pas de monsieur, mon vieux: camarade* Galy!

- Com vulgueu, camarada Galy.

- He estat un amic de la República espanyola, jo. Sense moure'm d'aquesta rodalia, he lluitat, a la meva manera i amb tots els meus mitjans per la vostra República. I si no haguessin estat els anys, la dona i els fills hauria passat la frontera per a fer *le coup de feu* amb vosaltres.

Un dels teus companys, tal vegada Brancuela, deia:

- Nosaltres no hem estat soldats.

- Jo, sí - replicaves - una mica soldat a l'Exèrcit de l'Est.

- No cal pas pregonar-ho - deia Brancuela.

- Jo, sí, car no ho considero deshonorant.

Cridava Galy:

- Tots soldats, vós i els vostres companys. Tots combatents de la llibertat contra el feixisme criminal! Tots herois!

Protestaves:

- Jo, monsieur Galy...
- Camarada Galy.
- Perdoneu. Doncs bé: em dol haver-vos de confessar que no sóc cap heroi.
- Tots herois! Per això [illegible]. El d'aquí per mi [illegible]

De sobte et semblà que passaven per un carrer que ja hi havien passat i ho digueres al teu nou amic francès, que t'explicà:

- Sí que hi hem passat, però no hi fa res. Les vegades que hi tornarem a passar!
- I això? - preguntaves, alarmat.
- Perquè fem el tour de ville
- I ha de durar gaire el tour!
- Fins a l'hora de dinar.

Adoptares resoludament una decisió no massa heroica: entrar a la primera taverna que trobéssim al pas i reposar de la passejada. I així que en veieres una deixares la processó i te'n hi entrares com un llamp.

- On aneu, camarada? - feia monsieur Galy, sense deixar-te.
- A la taverna.
- Compris: una necessitat. Us acompanyo.

Entràreu i et deixares caure rebut damunt la primera cadira que trobares. Monsieur Galy, dempeus, I es un dia de gloria.

—

C. Per això torn a l'exili. I per això em plau i m'enorgulleix la vostra companyia.

l'indicava:

— El *petit coin* és a l'eixida, a mà dreta.

— La meva necessitat no és la que us penseu. És la ~~[illegible]~~ de seure, reposar una mica, fer beguda, i quan passi la processó unir-m'hi altra vegada.

Monsieur Galy reia, s'asseia i opinava:

— És una bona pensada.

I cridava al mosso:

— Porta'ns dos Pernods. Hi voleu un *glaçon*?

— Hi vull tots els *glaçons* que calguin.

Mentre el garçon manipulava vora el taulell, monsieur Galy et preguntava el teu nom i si tenies grau a l'exèrcit.

En saber que havies estat comandant, monsieur Galy et contemplava ~~amb admiració~~ i t'estrenyia la mà amb efusió. ~~[illegible]~~ Te ~~[illegible]~~ mig que es posés dempeus i saludés militarment.

Deia:

— Ah, monsieur Capdevila!...

— Com quedem! I el camarada?

— *Oui*, *mais vous savez*, *un commandant* quand *même*...

— Això ja ha passat i per tant no té importància. Ara torno a ser el que era abans de la guerra, però en condicions que les circumstàncies fan més difícils: un escriptor. Beguem-nos el Pernod ~~[illegible]~~ i no pensem en el passat. Valdrà més.

Monsieur Galy murmurava amb dolorosa recança:

d i respecte

---

c. reposadament, que es com cal beure'l.

– Ah, si tots els francesos haguessin estat com jo!...

– Si tots els francesos haguessin estat com vos no hauríem perdut la guerra.

Ho deia sincerament. Monsieur Joly, que un any després coneixeríeu més a fons, era un home pintoresc, un xic cridaire, un xic desorbitat, però creia en el que deia i, malgrat ser francès, tenia més de Quixot que de Tartarí.

S'apropava la processó i – quina resistència tenia aquella bona gent! – els ciris de la processó.

– Que hi anem! – et proposava monsieur Joly.

Tu et planyies:

– Fa molt sol!

Monsieur Joly cridava al mosso:

– Porta'ns dos Pernods més!

Ja refets per la beguda i, sobretot, per ~~[illegible]~~ la bona estona ~~[illegible]~~ de seure, quan ~~[illegible]~~ la processó, que seguia fent tours de ville sense defallir, aquella vegada, però, es deturaren al monument als morts i es feu un gran silenci. Unes noies hi deixaren els rams de flors protocolaris, [illegible] hi deixà la corona i uns senyors ~~[illegible]~~ que no coneixíeu ~~[illegible]~~ hi deixaren els discursos de reglament, que foren molt abrandats. Finida la cerimònia us n'anàreu a dinar.

Uns pocs anys després veuríeu que els francesos són molt afeccionats a anar en grup al monument als morts. ~~[illegible]~~ Tot els és bo per a anar-hi: perquè s'ha declarat la guerra, perquè s'ha signat la pau, perquè hi ha hagut eleccions municipals, perquè es ob i sobretot als pobles, on la vida es més entorpida que a les ciutats.

—

I passà per tercera vegada enfront de la taverna, es uniren al seu grup, del qual formava part l'estrany monsieur Galy.

—

⊕ Tingueren més sort:

catorze de juliol, perquè és l'onze de novembre, perquè és ~~[illegible]~~ la festa major del poble, perquè la dona del carnisser ha tingut tres criatures,...

Els companys, dinant, ~~[illegible]~~ comentaven:

– Ja és estrany que us hagi deixat aquest amic francès que us han fet a Saint Girons.

I tu, amb cara de circumstàncies, els explicaves:

– És un bon marit i un bon pare de família i ha hagut de dinar amb la família. Però no us amoïneu: m'ha promès que aquesta nit soparà amb nosaltres.

Quan eren a les acaballes del dinar ~~[illegible]~~ compareixia monsieur Galy, que ja no us deixaria fins a l'hora del retorn a Toulouse.

Els Jocs Florals es celebraren en un parc, on havien muntat un cadafal amplíssim per a la reina, la cort d'amor i els senyors importants del Felibrige. I, sobretot, per a que hi poguessin evolucionar els grups folklòrics. El lloc era agradós i s'hi estava fresc. Després d'una [illegible] tongada de discursos i de la lectura del veredicte, vingueren els ballets, que fou el que t'interessà més. La festa s'acabà en fer-se nit. Quedava, però, l'últim ~~acte~~: el banquet, que tingué lloc en un gran pati ~~descobert~~ (de l'Hotel). En arribar-hi, monsieur Palmade et presentà al batlle de la vila, un monsieur ~~[illegible]~~ Mazaud, alt, gros, socialista i d'una gran cordialitat ~~[illegible]~~ i dos aristòcrates: el comte Clauzel i el comte Begoën, ~~[illegible]~~ un d'els arqueòlegs i l'altre – *hélas!* – ambaixador. Hi havia també, entre els notables, un metge de Foix, el doctor Voivenel, que no tenia altre títol de glòria

C. – acompanyats, es clar, de monsieur Galy,–

que el d'haver estat metge de Rémy de Gourmont.

Aquest doctor Voivenel, ~~[illegible]~~ malcarat, somrient, el recordes perquè semblava talment com si tot allò li fos odiós i malgrat *in mente* el felibritge, Mistral, la poesia, els poetes, els Jocs Florals i tota mena de jocs. ~~Tu~~, a tu ~~[illegible]~~ veient-lo tan malcarat, et semblava el més còmic de la festa. ~~[illegible]~~ Pensaves: Si podés, aquest animal ens posaria a tots a règim.

A més dels comtes i el doctor hi havia molts capellans, com que, retrobant els d'Espanya, no et feia cap gràcia. Però eren joves, potser eren poetes, reien, parlaven en llengua d'oc o en francès i ja no et semblaven tan capellans. ~~[illegible]~~

El majoral Lizop anava d'un grup a l'altre amb una caixeta de ~~[illegible]~~ fusta que ~~[illegible]~~ després, en asseure's a la presidència amb monsieur Palmade, el batlle, els comtes i el metge de la casa de mal de queixal, deixà, amb molta unció, solemnement la taula, davant seu.

Monsieur Palmade et prenia a part, com si es tractés de quelcom molt greu, i et ~~[illegible]~~ demanava que parlessis en nom dels catalans.

I tu deies el que dieu ~~[illegible]~~ ~~dit~~ sempre en semblants circumstàncies: que no eres res, que no estaves preparat, etc.

Monsieur Palmade, insistia:

— Heu de parlar, monsieur Capdevila.

~~Com~~ I com ja t'havies refet de la caminada del matí, i com eres poeta llegit — monsieur Saly hauria afegit: I bon! —

C. Il gran Rémy de Gourmont, ~~morì~~ gran amico de l'*amazone*, morì in un altro mese di maggio.

i com eres "chez maître", i, sobretot, com no hi havia altre remei diguéres:

- Doncs no en parlem més.

Els banquets tenen una nota funesta, que no figura en el menú però que n'és fatalment la conseqüència: els discursos. Això que es reuneixen quinze o vint senyors, o els que siguin, els entra, amb el xampany, ~~[illegible]~~ un atac d'incontinència ~~[illegible]~~ oratòria. El fet d'haver ~~[illegible]~~ menjat llagosta més o menys perfecta i ~~[illegible]~~ poularde més o menys ben rostida no es troba per a justificar aquest excés. Cal remarcar sobretot que ~~[illegible]~~ a les postres d'un banquet tothom, adhuc els de paraula més premiosa, es creu dotat ~~[illegible]~~ d'eloqüència. ~~[illegible]~~

Això s'evitaria si tots els banquets fossin molt curts. Quan ~~[illegible]~~ s'ha despès molts diners menjant, ~~[illegible]~~ no s'està per històries. El més difícil és saber trobar el to adient a les característiques del banquet. Els discursos d'aquella taulejada a Saint Girons foren tots ~~[illegible]~~ massa alts de to. En lloc d'uns Jocs Florals semblava que celebressin la presa de la Bastilla. ~~[illegible]~~ Exceptuant la reina, ~~[illegible]~~ emprà la tònica idil·lica, el majoral Lizop, que adhuc en l'oratòria era entòpic, Palmade, que certament tenia una veu no apta per a l'esgarip, Voivenel, que parlà de la poesia ~~[illegible]~~ i els comtes, que capejaren el temporal d'una manera molt discreta, tot foren crits, cops al pit i damunt la taula, "latiguillos" de final d'acte de melodrama, "pinyols" d'òpera d'envelat. Jo, fins aquell precís instant, tenia una idea totalment falsa del felibritge. Jo creia de bona fe que els felibres eren una mena de gent pastoril i assossegada i c al teu entendre, en aquell sopar, espill d'una festa poètica, seria el més lògic que haguessin parlat — en conversa amical i no en discurs efectista — de la poesia i dels poetes: Ausiàs March, tan estimat del marquès de Santillana,* i Joan Boscà, Dante i Petrarca, Villon i Charles d'Orléans, Ludovico Ariosto i Garcilaso, Verdaguer i Maragall. En lloc d'això us dedicaren, ~~a dissertar~~ *, empesos segurament pel desig de venjar-vos d'una cosa tan antipoètica com és el menjar, a dissertar desaforadament.

—

d amb tan lirisme com si parlés de la cirrosi hepàtica i d'una ~~[illegible]~~ leucèmia,

—

H que parlà en català rossellonès i

—

⊥ Antany els capellans empraven un abrandat to apocalíptic.

*— "gran trovador y hombre de assaz elevado espíritu"; diu —
el marquès

veies, esfereït, que era una gent que s'ho prenia molt a la valenta. Massa a la valenta.

Una noieta de no recordes quin grup folklòric et portà una mena de calze que si no era d'or ho semblava i t'hi abocà xampany. Creguéres que era el premi que el jurat atorgava als catalans i agraïres el present:

— Je vous remercie, mademoiselle.

En aquell moment, monsieur Palmade cridava des de la presidència:

— La parole est à mossen Capdevila.

Et giraves encuriosit, pensant que algun d'aquells capellans es deia com tu. Els capellans no es movien i et miraven.

Monsieur Palmade repetia:

— La parole est à mossen Capdevila.

I recordant que a la fi dels temps medievals i a començament dels de la Renaixença el de *mossen* era tractament que equivalia a *senyor* i hom donava als notables, i un xic confús de que et consideressin tan notable, et posares dempeus i pensares: ara veuran el to en això dels èxits!

Feres una mena de pròleg, molt breu, per a explicar que, més autor dramàtic que poeta, faries un discurs un xic estrany: un discurs en dos actes, el primer en francès, com homenatge a la França que t'acollia; el segon, en català, com homenatge i elegia a la Catalunya que havies perdut.

I passant a un to major de míting electoral, començares l'acte primer, que fou una mena de focs artificials de l'oratòria. Enfilaves tots els tòpics i llocs comuns que et passaven pel cap. Parlares de Joana d'Arc i de Valmy, de Pascal

I i dir en Tò planes de sobretaula,

i de Diderot, de Racine i de ~~[illegible]~~ Montesquieu, de Chénier i de Nerval, ~~[illegible]~~ de Montaigne i de Balzac, d'Hugo i — és clar — de Mistral. I finires ~~[illegible]~~ amb un cop de pit que, com esperaves, féu molt efecte: la senyera de les quatre barres, que és una flama ~~[illegible]~~ d'or i sang, ~~[illegible]~~ ja no onejava en el cel de Catalunya però ~~[illegible]~~ la sentíes palpitar (sic) en el teu cor. I així, home lliure en una terra lliure, damunt del teu cap onejava la senyera dels tres colors sagrats: el blanc de la pau, el roig de l'heroisme i el blau de la glòria.

Tota aquella bona gent, que en aquells instants ~~[illegible]~~ oblidaven que eres un rouge i et debien trobar l'home més simpàtic i cavaller d'aquest món, es posaven dempeus i aplaudien frenèticament. Val a dir que aplaudien d'una ⊖

~~[illegible]~~ Un xic avergonyit d'haver jugat amb llurs sentiments, persones: potser n'he fet un gra massa.

I quan els aplaudiments s'afebliren un xic, començares, en català, el segon acte. El segon acte no podia ser tan de festa major com el primer perquè parlaves de Catalunya i sentíes que, sobretot en aquells moments que acabaves de perdre-la, Catalunya no admetia la gatada del míting. El començares amb una imatge banal adreçada a la reina de la festa: "La ~~aquesta~~ veu catalana d'aquesta donzelleta, la veu catalana que, com una campana d'argent, en aquesta nit francesa ha trucat al meu cor de català..." (El cor, en uns Jocs Florals, sempre fa bonic. I la donzelleta era la comtessa de Mauléon-Narbonne, casada i mare

~~Ho~~ manera tan estranya que es semblà que es feien de tre. ~~tres~~ Aplaudiments d'un ritme particular que sabria explicar més aviat per mitjà de notes musicals: corxeres, blanques i rodones, que no pas per mitjà de la paraula. ~~[illegible]~~ D'allò els francesos en diuen ban — un ban pour l'orateur — i sembla que és manifestació de màxim entusiasme.

de família) Hi hagueren, també, "latiguillos" en el 2n discurs – no volia que el segon acte fos inferior al primer – però ~~[illegible]~~ naixien del to, – naixien, podríem dir, contra el seu voler – agullonats pel dimoni de l'oratòria.

En finir, monsieur Joly l'abraçava emocionat com un infant. De sobte, veiem que la noieta d'abans agafava el calze d'or – o daurat – per a endur-se'l. ~~[illegible]~~ Protestàrem, gairebé indignats:

– Però, senyoreta, on aneu amb la copa?

I ella, endevinant el mal entès, l'explicava:

– A retornar-la al majoral Lizop: és la Coupo Santo, i només hi beuen els poetes que, com vós aquesta nit, prenen la paraula a la taulejada.

Hi hagué himne final, ~~[illegible]~~ el de la Copa Santa, precisament, cantat dempeus i amb gran entusiasme per tota la concurrència; palmades i felicitacions; el batlle Magnard, que per batlle no es podia comprometre, es deia que havia fet un discurs revolucionari que li havia plagut molt perquè ell era revolucionari com tu. I finalitzaren la festa abraçant-nos i besant-nos tots, homes i dones, vells i joves, com si fossin amics de tota la vida. (1) ###

A la matinada, en un taxi, el grup dels catalans retornava a Toulouse. Bransuela es treia una capsa del maletí en la qual hi havia el premi guanyat a la Felibrée, que era una medalla ~~[illegible]~~ daurada, grossa com un ou ferrat. La medalla passava de mà en mà. Un dels companys deia ~~amb~~ recança:

---

(1) Per escrúpols d'historiador, malgrat que per a l'història la festa poètica de Saint Girons no tingui massa importància, he volgut consultar monsieur Jules Palmade, que he conegut gràcies a tu i que, com a tu, em sembla home de moltes excel·lències. L'he consultat per si la memòria em fallava. I ell m'ha fet veure que en alguns detalls m'havia errat. I gràcies a ell els corregeixo.

Els escriptors francesos - escriptors de tres i no res, - eren, a més de Paul Chack, ~~[illegible]~~ José Germain, Pierre de Gorse i M. Bérillon, presentats pel doctor Voivenel." L'endemà esmorzaren i assistiren a la Cour d'amour i a la taulejats. El fet que hagi dit que ja eren fora es deu sens dubte a un oblit deliberat, que els psicoanalistes explicarien molt científicament i que pot traduir-se: desig de no veure'ls més, per fastig de la pedanteria i la mediocritat.

Els escriptors catalans premiats amb la medalla d'argent de la reina - que aquell any no era, com dic, la comtessa de Martino-Narbonne: era mademoiselle Melo Cambère - foren, segons la revista "Era bouts dera ~~[illegible]~~ mountanho", Lluís Capdevila, Antoni (Andreu) Carrion, Navarro Costabella, Enric Lluelles, Joseph Francés, Joseph Miracle, Lluís Teres i Borras, J. Roure-Torent, Armand Garrell.

A Garrell, ~~[illegible]~~ que era presoner en un camp de concentració, li vaig escriure proposant-li que ~~[illegible]~~ ~~al~~ ~~[illegible]~~ "Tirés" ~~[illegible]~~ als Jocs. El premiaren i podia oblidar els horrors del camp.

No recordo si Miracle assistí a la festa. No sabia que Teres tingués veleïtats més o menys poètiques.